

NAPOLEON-EN KONTRAKO SALVAT MONHO-REN ZENBAIT BERTSO

Piarres Charritton

Euskaltzaindikoa

Piarres Lafitten jaiotze mendeurrena iragan berri dugun une honetan, euskaltzale askok gogoan duke gure irakasle zenak 1972an, IKAS argitaletxean, Baionan, argitaratu zuen *Poèmes basques de Salvat Monho (1749-1821)* deitu liburua. Haren ondoriotasuna ongi zaintzen duen Pierre Andiazabal kalonjeari esker eskuratu berri dugu jatorrizko eskuizkribua eta iduritu zaigu bigarren edizio bat merezi luketela isturiztar euskal idazle handiaren paperek, baina lan hori egin aitzin nahi nuke nihaurk orai hemen argitaratu Lafitten liburuan ez paperetan aurkitzen ez den kantu zahar bat, Napoleon enperadorea etsaiek Europatik haizatu zutelarik Monho apezak idatzi zuena.

Antonio Zavalak, egia erran, Auspoa sortako 213. alean, «Frantzesteko bertsoak» II. aren 17. orrialdean jartzen du, berak dioenez, “Donibane Lohizunen, Telesforo Monzon zanaren bilduman, aurkitu zuen zortzi bertsoko sail baten asierakoa: Chanson faite par l’abbé Monho curé d’Irissarry, en l’année 1814, à l’occasion du départ de Napoléon Bonaparte”.

Baina “leendabizikoa bakarrik kopiatzeko baimena eman” omen zitzaion, eta, beraz, Lafittek ere ezezaguna zuen Monhoren kantuaren lehen lerroak baizik ez zituen argitaratu aita Zavalak, hots, *Bonapartek norat dien egin* deitu bertsoa.

Badu ia hamar bat urte Auspoa sortako ale hura argitaratu zela, baina ez baitut maiz ikusten ene euskaltzainkidea, orain ohartaraziko diot, Telesforo Monzon zenaren bilduma delakoa, haren alargun Maria Josefa andereak geroztik Bergarako beren etxera ekarria duena, izaitzez Georges Lacombe euskaltzain zenaren arrebari Monzon jaun-andereek erosi ziotena besterik ez dela.

Horra zergatik, gaur egun, Euskaltzaindiak egin duen Lacombe zenaren liburutegiko katalogo aberatsari esker, errazki aurkitu ditudan eta hemen ezartzen orain, andere Maria Josefaren baimenarekin, Salvat Monhoren kantuko, ez zortzi, baina zazpi bertsoak, oso-osorik:

*Chanson faite par l'abbé Monho Curé d'Irissarry, en l'année 1814,
à l'occasion du départ de Napoléon Bonaparte*

1

Bonapartec norat dien eguin, errazu Arricaberri,
Goraintzigno bat Larraidyrekin nahi niroke igorri.

Hac segurki

Bai fidelki

Eguin liroke mandatu hori,

Napoleon handiari,

Ikhusten dien bezain sarri.

2

Anglatarreco arotzetan ezagutzac eguin baitu,
Zembait grilla bere saritan nahi niroke galdata

Zombait haren

Adisquiden

Zango besuen aphaintzeco

Eta colletac lephoko,

Pareka hek bustartzeco.

3

Irisarrin ez izan arren, bizpahirur pare baizic,
Garazin eta Bassanavarren zombait chokhotan gorderic,

Ahal dire

Zembait pare

Hoyekilan dohazkenac

Colletac eta burdinak

Mehechitu dituztenak.

4

Guc galdu dugu seculaco heien baithan fidantzia
Hekien unxa sassiatzeco etzen askico Frantzia.

Ezta zuzen

Yan ditzaten

Bere eta besten ontasunak,

Umazurtz alhargunenak,

Gaizki bildu dituztenak.

5

Batzu dituzte fagoratu, bere molxak eremanez,
Eta bertziac arrogatu, promes falxuac emanaz;

Ez othe da,

Nihoiz bada,

Aguertuco yuye justorik,

Crimen mendekatzalerik,

Lurretik edo zerutik?

6

Bihurtu beharco diote bat bederari beria,
 Calomniate badituzte, hayer bere ohoria;
 Hori gabe
 Ez daiteque
 Oguendunen barkhamendurik,
 Ez bada legue berririk
 Egun hotan ezarririk.

7

Ez ditu borratzen ene ustez, betan cocarda churiak
 Gaistaguin batzuc hambat urthez ein tuzten gaistakeriak;
 Egun hotan
 Chapeletan
 Ezarriz zehe bat chingola,
 Bestec sinhex dezatela
 Khambiatiak direla.

Oharrak

Ez diot eratzikitzen idazki horri ez ortografiazko, ez gramatikazko, ez hizkuntzazko, ez bertsozintzazko oharririk, baina historiaren argitzeko, emaiten ditut bi aipamen Monhok zirikatzen dituen Irisarriko Bonaparten bi adiskidez:

- ARRICABERRI: Nahiz *Arrikaberria* deitu etxe bat baden gaur egun, Irisarritik Iholdira-ko bidean, andere Larramendy herriko idazkariaren arabera, *Arricaberry* izeneko bizpalau familia baziren Irisarrin XVIII. mende hondarrean eta XIX. mende hasieran. Gure iduriko jaun erretor bertsolariak hemen begietan duena Pierre Arricaberry, Arriot etxeko nagusia da, Graziana Lapitzen senarra eta Jean (1802), Pierre (1809), Jean (1811), hiru haurren aita.
- LARRAIDY: Larraidy-rentzat aldiz ez da zalantzarik, bat baizik ez da: 1791eko otsailaren 2an ezkontzen da alabaina, Irisarrin, Bernard Larraidy Larribarretik etorri errienta, Izidore Etchalus Arretxeko alabarekin eta hamaika seme-alaba izanen dituzte, bost mutil eta sei neska. *Elizabelarria* da behin Larraidytarren egoitza Irisarriko plazan, baina 1798tik hara *Esperamendia*-ra aldatuko da familia. Eta 1806an, Salvat Monho apeza Irisarrira etorriko delarik eta hura ere *Esperamendia*-n kokatuko, badirudi, Michel Mendy jaun mediku zenak ohartarazten gintuen bezala, Pierre Lafittentzat egin zuen ikerketan: *Esperamendia* etxe handi berean, auzolehen, bizi izan direla Larraidy errienta bere familia handiarekin eta Salvat Monho erretora. “Il me paraît certain, pour ne pas dire évident, que c’est en cette demeure avant sa réfection que cohabitèrent Larraidy et Monho” (P. Lafitte, op. cit. 167. orr.). Azkenik erran dezagun Irisarritik landa, Larraidy familiaren adar bat bederen Hazparden kokatu zela, Bernard Larraidyren seme bat, Dominique Larraidy ezkondu zenaz geroz Catherine Justine Dainciart notariaren alabarekin. Eta gero berriz, hauen semea, Emile Larraidy medikua, 1851an sortua, Opportune Dominique Ha-

rriague, Hazparneko Eugène Harriague auzapez eta kontseilari jeneralaren alabarekin ezkondu zen.

Emile Larraidy, jaun mediku hori bera, hurrean ezagutu duguna, 1929an hil zen, baina geroago jakin genuen Pierre Broussain mediku euskaltzainarekin bere denboran politika lehian ibilia zela: Ikus P. Charritton, *Pierre Broussain, sa contribution aux Études basques*, Éd. C.N.R.S., 1985, 72. orr.